

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО СМЕРТІ В АНАЛІЗУВАННІ АКСІОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

В. С. Зубач

Херсонський державний університет, valeriya.zubach@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент С. І. Бабатіна

Проблема вивчення ставлення до смерті у психології є малодослідженою. Сучасний демографічний розвиток суспільства та стрімке зростання смертності населення зумовлює актуальність дослідження психологічних особливостей ставлення до смерті. Особистісне трактування даної проблематики може зумовити виникнення негативних наслідків як для окремої особистості, так і для суспільства в цілому.

Від особливостей та характеру ставлення людини до смерті певним чином залежить її ціннісно-сміслова сфера, життєстійкість, успішність, реалізованість, що впливає на розвиток усього суспільства та життєдіяльності особистості у соціумі. Процес усвідомлення людиною смертності (кінечності життя) та неминучості цього факту спонукає утворення та виникнення у свідомості певних екзистенційних переживань, що запускають процес переоцінки ціннісно-сміслового досвіду людини і його переформування.

На думку більшості дослідників, саме юнацький вік є найбільш сприятливим періодом для формування комплексу аксіологічних уявлень та їх укорінення у психологічну свідомість, що формує індивідуальний тип світобачення. Також вважається, що представники даної вікової категорії поглинуті питаннями про сенс життя, смертність людини та іншими екзистенційними проблемами.

Мета статті полягає у визначенні психологічних особливостей ставлення до смерті та ціннісно-сміслової сфери юнаків.

Для розуміння особливостей екзистенційних уявлень юнаків стосовно смерті, доцільно розкрити поняття «екзистенційних переживань», прояви яких є

характерними у юнацькому віці. Так, Т. Сватенкова до категорії екзистенційних переживань відносить усвідомлене знання людини про свою особистість, яка формується через розуміння системи буденності існування, до складу якої входять: смерть, самотність, безглуздість та свобода. Неприйняття цих даностей, на думку вченої, має істотний вплив на формування «Я-концепції» та життєвих орієнтирів особистості [1]. Переживання, що виникають у контексті екзистенційної тематики, містять у своєму складі такі емоції, як страх, відчай та безпорадність [4]. Причинами виникнення таких емоцій є такі особистісні фактори, зокрема: самооцінка особистості, ситуація втрати близької людини, особливості прив'язаності людини до значимих людей або місць, відсутність сенсу життя, незадоволеність життям, наявність депресивних симптомів, індивідуальні особливості поведінки тощо [3].

На взаємопов'язаність аксіологічної та екзистенційної сфер указували багато науковців. Так, Л. Шутова зазначає, що при зіткненні людини з явищем смерті з'являються певні особистісні зміни, які формують та змінюють життєво-сміслові та ціннісні орієнтації людини, її життєві перспективи та світоглядні орієнтири. Цей процес більшою мірою проходить саме на етапі юнацького віку, для якого комплекс сформованих життєвих цінностей є тим самим засобом, який допомагає реконструювати своє життя й віднайти у ньому сенс. Також автор указує на те, що страх перед смертю, як один із видів ставлення, є відображенням особистісної системи ціннісних орієнтацій людини [5]. Т. Сватенкова також наголошує на значущості екзистенційної сфери в процесі формування цінностей юнаків та юначок. Так, автор наголошує на тому, що в процесі формування ціннісної свідомості у юнаків може виникнути екзистенційний вакуум, тобто недостатня обізнаність людини щодо сенсу життя, розчарованість у факті смертності, що може призвести до появи девіантних форм поведінки [2].

Отже, юнацький вік є сенситивним віковим періодом для формування системи ціннісних орієнтацій та усвідомленості щодо екзистенційної тематики. Ці процеси певним чином тісно переплітаються та мають взаємовплив.

У межах порушеної теми доцільно проаналізувати саме взаємопов'язаність між собою особливостей ставлення до смерті та ціннісних орієнтацій у юнаків.

Дослідження проводилося на базі Херсонського державного університету, факультету психології, історії та соціології. Респондентами були студенти 4 курсу, віком від 19 до 23 років. Загальна кількість досліджуваних становила 30 осіб. У дослідженні було використано такі методики, як «Профіль атитюдів по відношенню до смерті – модифікований» П. Т. П. Вонга, Г. Т. Рікера, Дж. Гессера (адаптація Т. А. Гаврилової) та «Ціннісний опитувальник» Ш. Шварца.

За допомогою методики «Профіль атитюдів по відношенню до смерті» визначено, що для юнаків найбільш характерним типом ставлення до смерті є нейтральне прийняття смерті, тобто такі люди вважають смерть звичним явищем, яке є частиною життя. Вони не відчувають проявів страху або тривоги стосовно екзистенційної тематики, смерть ними сприймається як один із етапів людського життя, який є неминучим. Також визначається такий тип ставлення, як уникнення смерті. Тобто, переважна більшість осіб юнацького віку відстороняється від даної тематики та уникає її обговорення, що може бути зумовлене прагненням знизити напругу стосовно екзистенційних роздумів, захисними механізмами, стереотипами сім'ї або соціуму.

За методикою «Ціннісний опитувальник» Ш. Шварца з'ясовано, що для представників юнацького віку найбільш характерною життєвою цінністю є саме безпека (43%). Тобто, бажання та прагнення убезпечити себе та своїх близьких, прагнення до гармонії та спокою у суспільстві у юнацькому віці є найбільш актуальним. Проте, достатній відсоток респондентів відзначали такі цінності, як досягнення (17%), самостійність (13%) та гедонізм (10%). Тобто, для юнаків важливими також залишаються прагнення до самовираження, особистісного успіху в житті, самостійності у своїх діях та думках та отримання насолоди від кожного моменту життя. Визначено, що найменш значущими цінностями для юнацького віку є конформність (3%), традиції (3%), доброта (0%), універсалізм (0%), стимуляція (7%) та влада (3%).

Результати рівня вираженості ціннісних орієнтацій у юнацькому віці

№	Шкали (цінності)	Результати	
		Кількість осіб	%
1.	Конформність	1	3%
2.	Традиції	1	3%
3.	Доброта	0	0%
4.	Універсалізм	0	0%
5.	Самостійність	4	13%
6.	Стимуляція	2	7%
7.	Гедонізм	3	10%
8.	Досягнення	5	17%
9.	Влада	1	3%
10.	Безпека	13	43%

З метою визначення взаємопов'язаності екзистенційних переживань юнаків, тобто характеру їх ставлення до смерті, та ціннісних орієнтацій було застосовано кореляційний аналіз за Ч. Спірменом, в ході якого виявлено, що переживання юнаками такого явища, як страху смерті має зв'язок з цінністю традиції ($r_s = 0,37$, при $p < 0,05$) та цінністю безпека ($r_s = 0,61$, при $p < 0,01$). Тобто, чим більше люди відчують тривогу та негативні емоції при обговоренні теми смерті, тим більш пріоритетними у їх житті буде збереження та повага традицій предків, їх надбань та поглядів та прагнення до якомога спокійнішого та гармонійного життя, без загроз життю та здоров'ю як близьким, так і всьому суспільству. Таке тривожне ставлення до смерті зумовлюється шляхом впливу на людину культуральних думок або успадковується від системи сімейних екзистенційних поглядів.

Також визначено взаємозв'язок між уникненням смерті та такою цінністю, як безпека ($r_s = 0,37$, при $p < 0,05$). Тобто, для осіб, характерними проявами яких є уникнення думок та обговорень екзистенційної тематики,

головною життєвою цінністю є гармонія та спокій оточуючих й свого життя. Взаємопов'язаними є також такі поняття, як нейтральне прийняття смерті та самостійність ($r_s = 0,38$, при $p < 0,05$), що свідчить про те, що особам, для яких головною цінністю постає самостійність у думках та мисленні, незалежність від інших, властиве прийняття смерті як невід'ємної частини людського життя, що не викликає проявів тривоги чи страху.

Було встановлено кореляційний зв'язок між наближаючим ставленням до смерті та показником досягнення ($r_s = 0,38$, при $p < 0,05$). Це свідчить про те, що для осіб, які вважають смерть етапом переходу в інший, щасливий світ головними є особистісний успіх та досягнення поставлених цілей. Тобто, особистість, прагнучи до прийняття своєї душі після смерті в «іншому світі» приділятиме значну увагу самоудосконаленню та особистісному розвитку. Також визначено взаємозв'язок між позбавляючим прийняттям смерті та такою цінністю, як стимуляція ($r_s = 0,39$, при $p < 0,05$). Тобто, для людини, яка сприймає смерть як позбавлення від фізіологічних та психологічних страждань головним у житті буде прагнення до новизни та глибинних переживань стосовно життєвих подій, що дозволяє знизити ці страждання.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що для більшості студентів юнацького віку характерним є нейтральне ставлення до смерті або уникнення цієї тематики, а переважаючою життєвою цінністю є безпека. Варто зазначити, що характер ставлення до смерті може впливати на формування й становлення певних ціннісних орієнтацій юнаків.

Література:

1. Сватенкова Т.І. Екзистенційні переживання у контексті розгортання життєвого шляху особистості в період юності. *Психологія особистості*. 2011. №1(2). С.145-151.
2. Сватенкова Т.І. Екзистенційні переживання у юнацькому віці як чинник побудови ціннісно-орієнтаційного простору. *Психологія особистості*. 2013. №1(4). С. 262-269.
3. Солдатова Е.Л. Теоретический обзор современных зарубежных исследований отношения к смерти. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Психология»*. 2018. №3. С. 13-23.

4. Чередниченко И.П. Переживание в экзистенциальном пространстве. *Гуманитарный вектор. Серия: педагогика, психология*. 2010. №2(22). С. 188-194.
5. Шутова Л.В. Страх смерти и смысложизненные ориентации в юношеском возрасте. *Известия ТРПУ. Тематический выпуск «Психология и педагогика»*. 2005. №5. С. 146-151.